
ПРОГЛААС

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“

кн. 2, 2018 (год. XXVII), ISSN 0861-7902

*Ралица Иванова*¹

„РАДОСТ – ТИ ДЕТЕ ОТ РАЯ ...“ – ЕТОС И ПАТОС НА ЕДИН ПОПУЛЯРЕН ТЕКСТ. ШИЛЕРОВАТА ПОЕТИКА В СЪВРЕМЕННИЯ ЕВРОПЕЙСКИ КОНТЕКСТ

Ralitsa Ivanova

JOY, ... DAUGHTER OF ELYSIUM ... – ETHOS AND PATHOS IN A POPULAR TEXT. THE POETICS OF SCHILLER IN CONTEMPORARY EUROPEAN CONTEXT

The focus of the present paper is the EU Directive for accelerated integration of Europe-related topics in the educational process with the aim of building a unified European identity as a prerequisite for the success of Intra-European integration. The counterarguments about this initiative are presented by pointing out ways of its modification in the context of the ‘Doing European’ concept, alternative to European identity. The paper introduces modern literary works in German whose topic is the critical and ironic view of the European identity and the European value system, and which raise the issue of their reconsideration in contemporary European context – the Austrian writer Ulrike Längle’s short story ‘Freude schöner Götterfunken’: a banal reading of Schiller’s aesthetics based on the idea of personal freedom and the inviolability of human dignity, and the German author Ulrike Draesner’s ‘Europa’ depicting the European continent as a jig-saw puzzle whose pieces can be randomly moved and rearranged.

Keywords: *European identity, European values, Doing European*

Обект на разсъждение в статията е директивата на ЕС за засилено интегриране на европейската тематика в образователния процес с цел изграждане на единна европейска идентичност като предпоставка за успеха на вътрешноевропейската интеграция. Проследяват се контрааргументите за тази инициатива, като се посочват начини за нейното модифициране в контекста на алтернативната на понятието европейска идентичност концепция под наименованието Doing European. Като илюстративен материал се представят съвременни немскоезични литературни произведения, тематизиращи критично-ироничен поглед по отношение на европейската идентичност и европейската ценностна система и поставящи въпроса за тяхното преосмисляне в съвременния европейски контекст – разказа на австрийската писателка Улрике Ленгле ‘Freude schöner Götterfunken’ – банален прочит на Шилеровата естетика, почиваща върху идеята за свободата на личността и ненакърнимостта на човешкото достойнство – и ‘Еуропа’ на германската авторка Улрике Дрезнер – представящ европейския континент като пъзел, чиито елементи произволно могат да бъдат размествани и пренареждани.

Ключови думи: *европейска идентичност, европейски ценности, Doing European*

*Човек не се ражда европеец,
а се учи да бъде такъв.*

Ралф Дарендорф

Една от основните цели на европейската образователна политика от последните години е засиленото интегриране на европейска тематика в образователния процес. Като водещ мотив за тази тенденция обикновено се изтъква фактът, че все повече и повече житейски сфери се европеизират. Решенията на европейските институции в значителна степен влияят на националните политики на

¹ **Ралица Иванова** (Ralitsa Ivanova) – д-р, доцент по немскоезична литература в катедра „Германистика и нидерландистика“ на Филологическия факултет във ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, r.ivanova@ts.uni-vt.bg

държавите членки и по този начин стават все по-осезаеми в ежедневието на европейските граждани. Неслучайно в различни официални бюлетини на Европейската комисия непрекъснато се обръща внимание на все още липсващото у европейците чувство за съпринадлежност към съюза, а като компенсаторна мярка за справянето с този дефицит се препоръчва изграждането на единна европейска идентичност чрез различни образователни проекти. Пример за такъв тип проект е финансираната от Европейския съюз образователна програма „Коменски“ в сферата на предучилищното и на гимназиалното образование, която цели да запознае младите хора с различните европейски култури и техните общи ценности (Storz 2006: 56). Основният мотив при иницирирането на подобни образователни програми е обикновено схващането, че идеята за обединена Европа би била обречена на неуспех, ако не бъде припозната от всички или поне от мнозинството европейски граждани. Като правило се предполага, че вътрешноевропейският интеграционен процес е пряко зависим от изграждането на единна европейска идентичност, като същевременно обективно се отчита липсата на такава конструкция в настоящия момент. Именно оттук произтича директивата за обвързване на учебния процес, както в средното, така и във висшето образование с европейска тематика.

Подобни директиви будят обаче известно недоумение и притеснение, тъй като самото понятие „европейска идентичност“ е доста проблематично. По своето същество то се явява в известен смисъл традиционно², следвайки модела на националните идентичности, които в недалечното минало често са изпълнявали функцията на стабилизатор на властта и в този смисъл са отдавна дискредитирани. Поради тази причина би било спорно доколко подобни конструкции биха били продуктивни в съвременния европейски контекст. Да си припомним само как всякакви опити за колективизация – било то по време на националсоциалистическия режим в Германия или на източноевропейските диктатури от втората половина на 20 век – са били неизбежно свързани с дискриминативни практики от различно естество. Нереалистичността на идеята за създаване на единна европейска културна общност и идентичност може да бъде обосновава и с факта, че страните членки на ЕС – особено западните – вследствие на засилените миграционни процеси отдавна са се превърнали в мултикултурни общности и това налага известна предпазливост при употребата на понятията „култура“ и „идентичност“, тъй като те неизбежно пораждат асоциации за еднородност. Особено щекотлива в този контекст се оказва формулировката „водеща култура“, чиято употреба според юристката Юта Лимбах следва да отпадне поради заложения в нея „привкус на национална или европейска арогантност“ (Limbach 2012: 13). Друг аргумент в противовес на необходимостта от изграждане на единна европейска идентичност представлява обрнатата причинно-следствена връзка – схващането, че не липсата на чувство за съпринадлежност към съюза у европейците спъва европейската интеграция, а тъкмо обратното, че неблагоприятният икономически и политически климат често възпрепятства гражданите му да се идентифицират с него. И не на последно място трябва да уточним, че всякакви педагогически концепции за възпитание в духа на европейска или някакъв друг вид идентичност изглеждат погрешни, тъй като подобна стратегия поставя образователните институции в позиция на компенсатор на нереализирани политически проекти и нарушава принципа за тяхната автономност.

На този фон логично възниква въпросът по какъв начин европейската тематика да бъде застъпена в образователния процес и какви трябва да бъдат нейните акценти. Много често педагогическите концепции в национален мащаб са натоварени със задачата да формират национална идентичност, а очакванията на обществото – поне за българското това е неоспорим факт – са насочени именно в тази посока. Оттук логично произтича въпросът дали отхвърлянето на европейската идентичност в педагогическите проекти не е просто отстраняване на препятствие пред патриотарските настроения на съвременните национализми? Затова залагането на европейската идентичност като цел в обучението не би следвало да се отхвърля напълно, а само да се модифицира и актуализира. Съвременните теории за идентичността изхождат от нейната социална обусловеност, което я прави подлежаща на различни възможни реализации. Ревизират се много понятия – в това число и такива като полова и национална идентичност, тъй като последните се разглеждат като наложена на субектите (често прогив волята им) матрица. В този контекст проблематично се оказва и понятието „европейска

² Тук следва да отбележим, че има и друга гледна точка – европейската идентичност като ревизия именно на традиционните оси на идентичността (напр. националната принадлежност), за което също ще стане дума по-нататък в статията.

идентичност. Като удачна негова алтернатива през последните години все повече се налага концепцията под наименованието *Doing European*. Терминът е създаден по аналогия с формулировката *Doing Identity*, която разглежда идентичността не като непроменлива величина, а като процесуална категория отвъд рамката на бинарните опозиции. В този смисъл *Doing European* представлява динамична структура, в която „европейското измерение“ би следвало да се схваща като само един елемент, а самата европейска идентичност също би трябвало да се разглежда като подлежаща на непрестанни промени конструкция. Това поставя на съвсем друга плоскост образователните инициативи, свързани с европейската идентичност, тъй като се елиминира елементът „хомогенност“ в полза на плуралистичните прийоми.

Като много удачна инициатива на регионално ниво в духа на концепцията за *Doing European* може да бъде посочен например проектът „Европейската идентичност в проблемноориентираното обучение по история“ на културното министерство на германската провинция Баден Вюртемберг под наслов „Единство в многообразието“. Нейното предназначение е да конфронтира младежите с хронологичен обзор на европейската културна история, при който да се открият „градивните елементи на една обща европейска идентичност“ (Wolf 2006: 6). Проектът не претендира да създаде в процеса на обучение монолитен образ на Европа, а е ориентиран по-скоро към възпитанието на зрели и свободомислещи европейски граждани, като за целта се следват следните принципи:

- a) обсъждане на спорни теми в дискуссионен формат;
- b) съблюдаване на различни перспективи и критични гледни точки с цел недопускане на инструментализиране на учебния процес в полза на определена предписана идентичност – независимо дали европейска, или някаква друга;
- c) приоритетно акцентирание на мултиплените и транснационалните идентичности.

Doing European като непрекъснат процес на промени, даващ на субектите в държавите от Европейския съюз възможност да преосмислят постоянно своите прилики и разлики, а също и да ги съизмерват с един по-широк извъневропейски контекст, присъства експлицитно или имплицитно като тематика в много литературни произведения от немскоезичното пространство, които заслужават внимание от гледна точка на горепосочените педагогически цели за съблюдаване на европейския контекст в процеса на обучение. В публикувания през 2006 година разказ *Европа* германската писателка Улрике Дрезнер изгражда образа на Европа като пъзел или мозайка, чиито елементи произволно могат да бъдат размествани и пренареждани. Сюжетът представя почивката на младо западногерманско семейство в края на 70-те години на XX век в бивша Югославия. По време на пътуването децата нареждат пъзел, представляващ картата на Европа, и непрекъснато объркват местата на отделните елементи или пък обръщат вече наредения пъзел наопаки, така че северната част на континента внезапно се озовава на юг. Непринудената игра на децата се сблъсква със закостенелите и идеологически обременени стереотипи на техните родители, според които Югославия не бива да бъде причислявана към Юга, а към Изтока, подобно на България, Румъния, Унгария и Русия, макар и да е категоризирана като „смекчен изток“ (Draesner 2006: 175) предвид на по-либералния режим за пътуване в епохата на Желязната завеса. Югът в представите на възрастните пък е представен от Франция, Португалия, Италия и Гърция. Това още повече обърква децата и те продължават играта на разместване с още по-голям ентузиазъм. Така Европа се явява като насочен към бъдещето проект, който ще бъде преоткриван и пренаписван от всяко ново поколение в засимост от предизвикателствата на съответната епоха. Това схващане е напълно в духа на така актуалната в момента представа за европейската интеграция като процес в развитие, за който професорът по гражданско право Юта Лимбах твърди следното:

„Не вярвам, че някога ще има един абсолютно уеднаквен и централизиран свят – пък бил той и една европейска република. Част от красотата и разнообразието на света се състои в неговите непреодолими граници. Културата на националната държава ще отмре, но мисля че завинаги ще просъществува любовта към отечеството и към определен регион. Всеки от тези региони е пресечна точка на различни култури и нашата идентичност ще бъде от подобно естество – като мозайка, съставена от различни сегменти“³ (Limbach 2012: 17).

³ В този смисъл европейската идентичност представлява инструмент за преодоляване на „Европа на нациите“ и утвърждаване на „Европа на регионите“.

Предимството на Европа безспорно се състои в многообразието от езици, култури и житейски стилове. Оттук именно би трябвало да бъде изведена и основната цел на европейската образователна политика – запазването на това многообразие чрез разумно съчетаване на различията, залегнало в Лисабонския договор⁴, чрез идеята за плурализъм и за свобода на личността. Единствено такъв тип подход би противодействал на всякакви тяснонационалистически прийоми, с каквито Европа непрекъснато се сблъсква, и би дал тласък на един успешен интеркултурен диалог, който ще стимулира способността на европейските граждани да превъзмогват предразсъдъците си и да гледат самокритично на собствения си светоглед и начин на мислене. Затова насърчаването на любознателността, на мултилингвизма, на емпатията и толерантността между хората, било то европейци или представители на други културни общности, следва да бъде важен приоритет на европейското образование.

Друг литературен текст, тематизиращ критично-ироничен поглед по отношение на европейската идентичност и европейската ценностна система и поставящ въпроса за тяхното преосмисляне в съвременния европейски контекст, е разказът на австрийската писателка Улрике Ленгле *Freude schöner Götterfunken (Радост – ти деме от Рая)*, който представя банален прочит на Шилеровата естетика, почиваща върху идеята за свободата на личността.

За да разкрием комплексните интертекстуални препратки в този постмодерен текст и тяхната конкретна функция, нека изясним първо някои специфики на светогледа на поета, драматурга и историка Фридрих Шилер – една от водещите фигури на немската класика – както и произтичащите от него естетически принципи. Характерно за поетиката на този автор е разграничението между две базисни понятия – частичност и цялостност. С първото в естетическата програма на Шилер се маркира детерминизма на човешкото битие. Всеки един от нас е в значителна степен подвластен на заобикалящата го действителност, но независимо от тази си обусловеност притежава и нещо, което го освобождава от зависимостите. Това са неговите фантазии, надежди, упованието му в Бог или пък субективното му светоусещане. Те буквално отприщват стремежа му към свобода. Така всеки човешки индивид се явява обитател на две сфери и е в състояние да преодолее своята частичност/детерминираност, насочвайки заложения в себе си изначално потенциал за свобода към постигане на бленуваната цялостност/тоталност.

Червената нишка, която преминава през цялото творчество на поета и определя неговите етос и патос, е въпросът как отделният индивид да извоюва свободата си и как да възпита у заобикалящите го същия неустоим стремеж към нея като у себе си. И дори нещо повече – как тя да се превърне в достойние на цялото човечество. Тук трябва да бъде подчертано, че подобно на възгледите на другия велик създал на Немската класика – космополита Йохан-Волфганг фон Гьоте – Шилеровата естетическа концепция надскача индивидуалните и националните параметри и се ситуира в общочовешки план. С понятието „цялостност/тоталност“ като адресат се визира цялото човечество, а не само определена група от него или пък конкретни индивиди. В това се състои хуманистичния заряд на неговото творчество. Той може да бъде схематично очертан чрез следните няколко постулата: Като идеалист Шилер изхожда от схващането, че не материалното определя духовното, а тъкмо обратното – духовното е моторът на всяко прогресивно развитие. За да се реализира тази цел обаче, индивидът трябва да бъде подложен на страдание, тъй като, страдайки, той преодолява своята детерминираност и достига до едно по-висше ниво на съзнанието – идеята за тотална освободеност. Единствено онзи, който прозре и приеме необходимостта от страдание, е призван да бъде свободен. Идеята за свободата като постоянна константа на Шилеровото творчество определя неговото благотворно въздействие, тъй като всеки човек е изначално устроен да обича и харесва всичко, което го кара да се чувства свободен и го прави щастлив. Свободата и красотата според Шилер са потенциално заложени у всеки индивид, а ролята на изкуството се състои в това да събуди и вдъхне живот на тези абстрактни понятия, да стимулира възприятията ни за тях. За класика тази педагогическа програма се превръща в житейска цел и е същинската причина за широката популярност на неговото творчество.

Свободата – една от общоприетите европейски ценности – е основна тема и в стихотворението *Ода на радостта*, което Лудвиг ван Бетовен след години превръща в музикално произведение в

⁴ Член 167 от договора гласи: „Съюзът допринася за разцвета на културите на държавите членки, като зачита тяхното национално и регионално многообразие и същевременно извежда на преден план общото културно наследство.“ URL: http://direct.europa.bg/upload/docs/FXAC08115BGC_002.pdf (15.08.2018).

прословутата си *9 симфония*. Именно то е избрано през 1972 година от Съвета на Европа за европейски химн, а през 1985 е прието от държавните ръководители на страните от Европейската общност за неин официален такъв. Фридрих Шилер написва одата, както е известно, през 1785 година по поръчка на своя добър приятел и съмишленик Кристиан-Готфрид Кьорнер във фамилен имение на последния в Льошвиц в околностите на Дрезден. Първоначално стихотворението е предназначено за Лайпцигската масонска ложа, в която юристът Кьорнер членува и която се самоопределя като етичен съюз на свободни хора, изповядващи просвещенски идеали и ценности – свобода, равенство, братство, толерантност и хуманизъм:

- Свободата се постига чрез отърсване от всякакво потисничество и експлоатация като предпоставка за постигане на свобода на духа и на индивидуална реализация.
- Равенството означава преодоляване на класовите различия и равнопоставеност пред закона.
- Братството е проява на взаимно доверие, загриженост, отговорност и разбирателство.
- Толерантността предполага безрезервно приемане и зачитане на другостта.
- А хуманността обхваща сумарно гореизброените идеали.

Тези основни принципи се опитват да следват в ежедневието си представителите на тази общност, за да възтържествува в човешкия свят доброто. Под хуманизъм те разбират най-вече зачитането на човешкото достойнство, намерило израз в поведенческите практики и ритуали на съюза, които се стремят да изтъкнат качествата на човешкия индивид отвъд социално-обществената му обусловеност. Това схващане се родее с един от водещите принципи на много европейски конституции – признаването на ненакърнимостта на човешкото достойнство, залегнало в основата както на Всеобщата декларация за правата на човека, приета от Общото събрание на ООН през 1948 година, така и в Хартата на основните права на Европейския съюз:

Всеобщата декларация за правата на човека

чл. 1. Всички хора се раждат свободни и равни по достойнство и права. Те са надарени с разум и съвест и следва да се отнасят помежду си в дух на братство.

чл. 2. Всеки човек има право на всички права и свободи, провъзгласени в тази Декларация, без никакви различия, основани на раса, цвят на кожата, пол, език, религия, политически или други възгледи, национален или социален произход, материално, обществено или друго положение.⁵

Харта на основните права на Европейския съюз

чл. 1. Човешкото достойнство е ненакърнимо. То трябва да се зачита и защитава⁶.

А в **Лисабонския договор**, подписан на 13 декември 2007 г. дори се добавя нов член със следното съдържание:

Чл. 1а. Съюзът се основава на ценностите на зачитане на човешкото достойнство, на свободата, демокрацията, равенството, правовата държава, както и на зачитането на правата на човека, включително правата на лицата, които принадлежат към малцинства. Тези ценности са общи за държавите-членки в общество, чиито характеристики са плурализмът, недискриминацията, толерантността, справедливостта, солидарността и равенството между жените и мъжете.⁷

⁵ URL: <https://www.cdpd.bg/?p=element&aid=32> (15.08.2018).

⁶ URL: <https://www.cdpd.bg/?p=element&aid=437> (15.08.2018).

⁷ URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=CELEX:12007L/TXT> (15.08.2018).

Всички от горепосочените идеали изкристализират в Шилеровата ода. Радостта притежава неимоверна преодоляваща съсловни граници и обществени конвенции сила. В навечерието на Френската революция стихотворението изгражда модел за социално равенство. Радостта, чийто произход е божествен, подтиква хората към побратимяване, което бива осъществено независимо от съществуващите социални и всякакви други различия на Острова на блажените Елисей или Елизиум – митично място от древногръцката митология някъде далеч на запад, известно още като Елисейски полета, където биват изпращани всички герои, дарени от боговете с безсмъртие. В тази райска градина цари вечна пролет, а вълшебен нектар от извора на Лета предизвиква забора на всички земни страдания. Актът на побратимяване е не само израз на висша толерантност и любов към ближния, на хуманизъм, а визира идеала за хармонично изградена общност. Облагородяването на човека и докосването му до този идеал се случва в рамките на един тесен кръг от просветени и образовани, като идеята е той с времето непрекъснато да се разраства и да печели нови съмишленици, реализирайки класическото схващане за възпитание на човека към добро. Втората строфа на творбата съдържа призив към всички, познали щастието от приятелството и любовта, да се присъединят към това общество от просветени, а следващите три куплета изтъкват ролята на радостта като движеща сила на вселената – видна както в развитието на най-малкото растение, в човешкото битие и в сферата на духа, така и в хода на небесните тела. Тя подтиква към благородни помисли и великодушие, предизвиква смирение у буйнонравните, превръща отчаянието в готовност за геройски дела, всява благоговение в човешките души. В последните две строфи се формулират намерения и желания на обединените от радостта под формата на клетвен обет – напр. издръжливост на волята в несрета, закрила на невинността, вяност и искреност, мъжка доблест, справедлива отплата, изкореняване на лъжата, омраза към тиранията, великодушие и пощада на злодеите, опрощение за разкаялите се грешници, премахване на чистилицето и ада.

Но да се върнем към произведението на Улрике Ленгле, за да видим на какви трансформации и модификации са подложени Шилеровите естетически принципи и постулати и каква е тяхната функция. Още в самото начало се сблъскваме с онзи специфичен тип европейска личност, която притежава способността да се еманципира от оковите на социалната си среда и да търси индивидуална реализация. Главният персонаж е дребен чиновник на име Фридрих Шилер, неудовлетворен както от професионалното си развитие като консултант в регионална данъчна агенция в град Тюбинген, така и от личния си живот като сингъл. За да се освободи от тази двойна беда, той решава да стане велик писател като своя предшественик и съименик, надявайки се по този начин да забогатее и така да разреши всичките си проблеми. Така издигнатият от класика Шилер в култ идеал за свободната воля на личността колидира с користните интереси на неговия последовател, които, от своя страна, са белязани от друг безспорен европейски продукт – ориентирания към печалба „оксидентален рационализъм“ (Max Weber). Затова не е чудно, че за постигането на себичните си цели той инструментализира Шилеровата естетика, което поражда лавина от комични ефекти. В желанието си за справедлива отплата той проявява неимоверна издръжливост на волята в своята несрета, като всячески се стреми да постигне успех. Поради пълна липса на собствен талант той започва всеки ден съвестно да преписва пасажки от произведения на известния германски класик, за да усвои по този начин творческия занаят. Съмненията относно литературните му заложи се задълбочават на фона на коментарите, които прави, цитирайки ключови пасажки от творби на Шилер, причислени към литературния канон: „Например не му беше ясно, какво неговият съименик е имал предвид с формулировката „дете на Рая“ („Tochter aus Elysium“); не му беше много понятен и стихът „Твоя светъл чар споява туй, що светски нрав дели“ („Deine Zauber binden wieder, was die Mode streng geteilt““ (Längle 1996: 292). Подобни коментари издават ограничения му интелектуален капацитет и недостатъчната му образованост, което го прави европейец по силата на това, че е роден в европейска държава, но не и заради това, че притежава достатъчно стабилни познания за културната общност, към която принадлежи. В този контекст съвсем не случаен е интересът му спрямо един колпортажен текст на класика Шилер със заглавие *Престъпник поради изгубена чест (Verbrecher aus verlorener Ehre)*, тъй като в качеството си на посредствен читател той предпочита развлекателното четиво (в конкретния случай – криминална история с трагичен край). Деконструкцията на посланията на класическата литература е в пълен ход и при трансформирания цитат от стихотворението на Фридрих Хьолдерлин *Средина на*

живота (Hälfte des Lebens) – „Той [чиновникът Шилер] се разхождаше край Некар и наблюдаваше как лебедите потапяха главите си в студената вода. Господин Фридрих Шилер беше трезв човек, но поезията можеше да трогне сърцето му“ (Längle 1996: 293). За сравнение оригиналът на Хьолдерлин гласи: „Вие, дивни лебеди, пияни от целувки, потапяте глави в священотрезвата вода“ (Цит. по превода на В. Константинов). В текста на Ленгле е заличен не само възвишено поетичният стил на Хьолдерлиновата творба, а липсва също и характерното за нея меланхолично-трагично настроение. Вместо това трансформираният почти до неузнаваемост цитат поражда комични ефекти, тъй като е подплатени с допълнителни непоетични активности, които персонажът предприема с цел да си „достави“ вдъхновение за планираната творческа дейност. Той посещава например родната къща на Фридрих Шилер в Марбах, където започва да съзерцава изложеното във витрината панталонче от детските години на класика, надявайки се на вдъхновение свише. Друга подобна инициатива, бъдеща смях, е посещението му на т.нар. Хьолдерлинова кула в Тюбинген – мястото, където поетът е настанен, след като заболява психически, и където преминава втората половина от живота му. Тук мнимият творец открадва от писалището на Хьолдерлин орехчето, което последният е стискал в ръката си, докато твори, за да го използва като своего рода протеза за вдъхновение при собствените си творчески опити. Последният акт на узурпация, бележещ пика на комичното, е аранжирата му среща с негова колежка на име Сюзет Гонтард. Тя изпълнява ролята на муза, която трябва да го вдъхнови, за да пристъпи той най-накрая към творческия акт. Комплексността на интертекстуалните препратки се усложнява още повече от факта, че е съществувала реално историческа личност със същото име – Сюзет Гонтард е била любима и муза на Фридрих Хьолдерлин, като любовната им история завършва трагично – с раздяла, смъртта на Сюзет и психическото заболяване на поета. В този контекст зад интертекстуалната заемка прозира инструментализирането на Шилеровия постулат за изстраданата свобода. Но как се страда в едно съвременно европейско благоденстващо общество? И тъй като страданието в конкретния контекст не изглежда автентично, трябва да бъде изкуствено предизвикано – чрез симулация и поза на страдание, за което служи маркерът „Хьолдерлин – Сюзет Гонтард“.

Макар и да е ясно, че с клетите си творчески опити чиновникът Шилер не ще достигне големи литературни висоти, нито пък ще спечели много пари – продуктът, който той в крайна сметка създава, се оказва една напълно непретенциозна история в стила на популярния уестърн – той все пак успява да се освободи от тежестите на скучното си ежедневие и да заживее щастливо. Последната сцена го показва като помирен със социалното му обкръжение – вместо първоначално планираното сплашване на шефа си по телефона той проявява към него великодушие, купува букет и жълти круши (атрибут от Хьолдерлиновата есенна картина) и се престашава да покани тайно обожаваната си колежка на среща, която има всички изгледи за успех. Можем да заключим, че тук налице е, макар и в банализиран вид, практическото действие на първия антропологически постулат от Шилеровата естетика, според който духът моделира материята – персонажът постига посредством сътворения от него фикционален продукт (чрез фантазиите си) желаното щастие. Това, което буди недоумение и разкрива критичната поанта на произведението, е лекотата, с която тази промяна се случва въпреки многобройните дефицити на чиновника Шилер. Очевидно е, че в съвременната епоха един обитател на западноевропейското пространство съвсем не е необходимо да полага кой знае какви усилия, за да се наслаждава на достоен и щастлив живот, тъй като това се е превърнало в даденост за всеки средностатистически европейец по силата на високия жизнен стандарт. Образованието, собственото самоусъвършенстване чрез любознателност, интериоризирането на канона от европейски ценности се оказват маловажни фактори. Такава е горчивата равносметка в произведението на Ленгле, което практически деконструира класическото схващане за човека като „благороден, отзивчив и добър“⁹ (Гьоте).

Представеният тип поведение провокира критични размисли, особено като имаме предвид, че класическият ефект на отчуждението (според Брехт) е обвързан с подтика към търсене на начини за разрешаване на проблемните ситуации, то на този фон биха могли да се формулират и още критично-провокативни въпроси – напр. дали визираните от Европейския съюз ценности в действителност могат да се тълкуват като призив към всички представители на човешкия род, какъвто всъщност е замисълът на Шилер. Или зад подобна идея се крие известна доза арогантност? Дали прокламираните в Европа свобода и демокрация а priori важат единствено за европейците независимо от личните им заслуги? И

⁹ Тук цитирам в мой превод встъпителния стих от програмното за немската класика стихотворение на Гьоте *Das Göttliche // Божественото*.

какво би се случило, ако и други започнат да претендират за тази свобода? Въпроси от този тип биха послужили за това да подтикнат обучаемите към критично мислене и да възпрепятстват инструментализирането на учебния процес в полза на една или друга предписана идентичност. Подобни дискусии дават възможност на участниците в тях, обсъждайки европейски проблеми да отворят сетивата си за един по-широк контекст, който да ги подтикне да излязат извън рамката на евроцентристката перспектива. Това е педагогическа цел, която определено си струва, тъй като залага на идеята за децентрирания субект, а тя по същество е антиесенциалистична и антифундаменталистична и предполага едно постоянно преоткриване, преосмисляне и дори реформулиране на собствената идентичност.

ЛИТЕРАТУРА

- Alt, Peter-Andre 2000:** Alt, P.A. *Schiller. Leben – Werk – Zeit. Bd. I.* München: C. H. Beck.
- Baumgart, Reinhard 1994:** Baumgart, R. Postmoderne Literatur auf Deutsch? Über eine lange verschleppte, leergedroschene Frage. // *Roman oder Leben. Postmoderne in der deutschen Literatur.* Hg. Uwe Wittstock. Leipzig: Reclam, S. 135–145.
- Draesner, Ulrike 2006:** Draesner, U. Europa. // *Hot Dogs.* München: btb, S. 171–189.
- Goethe, Johann Wolfgang von 1789:** Goethe, J. W. v. Das Göttliche // *Goethes Schriften. Achter Band.* Leipzig: G. J. Göschen, S. 215–218.
- Hölderlin, Friedrich 1984:** Hölderlin, F. Hälfte des Lebens. // *Gedichte.* Hg. Günter Mirth. Leipzig: Philipp Reclam jun., S. 144–145. Прев. на бълг. Константинов, В.: *Средина на живота.* // Прев. на бълг. Konstantinov, V.: *Sredina na zhivota.* – https://liternet.bg/publish12/f_holderlin/sredina.htm (15.08.2018).
- Kreuzer, Johann 2002:** Kreuzer, J. *Hölderlin-Handbuch. Leben – Werk – Wirkung.* Stuttgart, Weimar: J. B. Metzler.
- Längle Ulrike 1996:** Längle U. Freude schöner Götterfunken. // *Wenn der Kater kommt. Neues Erzählen – 38 deutschsprachige Autorinnen und Autoren.* Hg. Martin Hielscher. Köln: Kiepenheuer & Witsch, S. 292–296.
- Limbach Jütta 2012:** Limbach J. Die kulturellen Werte Europas. – http://www.gei.de/fileadmin/gei.de/pdf/publikationen/Bulletin/Bulletin_12/EB_12_03_Limbach.pdf (15.08.2018).
- Ortheil, Hans Josef 1995:** Ortheil, H. J. Texte im Spiegel von Texten. Postmoderne Literaturen. // *Literarische Moderne. Europäische Literatur im 19. und 20. Jahrhundert.* Hg. Rolf Grimminger, Jurij Murašov, Jörn Stückrath. Reinbek bei Hamburg: rowohltts enzyklopädie, S. 800–823.
- Schiller, Friedrich 1984:** Schiller, F. An die Freude. // *Schillers Werke. Bd. I.* Hg. von den Nationalen Forschungs- und Gedenkstätten der Klassischen deutschen Literatur in Weimar. Berlin und Weimar: Aufbau Verlag, S. 64.
- Storz, Ulrich 2006:** Storz, U. Europäische Identität im Bewusstsein von Schülern. Erfahrungen mit Comenius-Schulprojekten. // *Deutschland und Europa. Heft 52 – Europäische Identität.* Hg. LpB Baden-Württemberg. Ulm: Süddeutsche Verlagsgesellschaft, S. 56–61. – http://www.deutschlandundeuropa.de/52_06/europaeischeidentitaet.pdf (15.08.2018).
- Wirsich-Irwin, Gabriele 1998:** Wirsich-Irwin, G. Klassik. // *Die deutsche Literatur in Text und Darstellung. Bd. 7.* Hg. Otto F. Best und Hans-Jürgen Schmitt. Stuttgart: Philipp Reclam jun.
- Wolf, Roland 2006:** Wolf, R. Europäische Identität im problemorientierten Geschichtsunterricht. // *Deutschland und Europa. Heft 52 – Europäische Identität.* Hg. LpB Baden-Württemberg. Ulm: Süddeutsche Verlagsgesellschaft, S. 6–9. – http://www.juergenkalb.de/D&E_Heft52.verkleinertpdf.pdf (15.08.2018).

ИЗТОЧНИЦИ

- Всеобща декларация** за правата на човека, чл. 1-2. URL: <https://www.cdpd.bg/?p=element&aid=32> (15.08.2018).
- Лисабонски договор**, чл. 1. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=CELEX:12007L/TXT> (15.08.2018).
- Лисабонски договор**, чл. 167. URL: http://direct.europa.bg/upload/docs/FXAC08115BGC_002.pdf (15.08.2018).
- Харта** на основните права на Европейския съюз. Член 1. URL: <https://www.cdpd.bg/?p=element&aid=437> (15.08.2018).